

Den store bedstefader

CHRISTIAN V OG CHRISTIAN IV-MYTEN

AF

JØRGEN HEIN

Et totalitært styre søger at kontrollere undersåtternes færden fra vugge til grav; som pisk og gulerod tjener straf og belønning. Således også den danske enevælde, udtrykt bl.a. ved udgivelsen af Danske og Norske Lov (1683 og 1685), oprettelsen af rangadelen (1671 og 1679) og nyordningen af ordensvæsenet (1671 og 1679, 1691 og 1693).

Som set før og siden, var også enevældens diktatur et ufredens barn, født af nederlaget efter Karl Gustav krigene, der formindskede Danmark med en tredjedel og gjorde hertugdømmet Holsten-Gottorp, der tilhørte en yngre sidegren af kongefamilien, til en uafhængig femtekolonne ved sydgrænsen. Og naturligvis afspejlede enevældens indførelse tillige indenrigspolitiske spændinger, fremkaldt af langtidsstrukturelle forandringer i samfundets opbygning og funktioner, der havde gjort overleverede styreformer utilstrækkelige. Men om enevælden var svaret på kravet om reformer, kunne den utraditionelle alliance af gamle og nye magthavere ikke vide. Derimod stod det isnende klart, at et vendepunkt i den århundredgamle dansk-svenske kamp om herredømmet i Norden var indtruffet: den vante danske indkredsning af Sverige, der havde været en væsentlig forudsætning for Christian IV's fejlslagne indgriben i 30-årskrigen, var nu erstattet af en svensk omklamring af Danmark. At bryde denne og at genvinde det tabte blev enevældens fornemste mål. Det lykkedes først – og kun delvist – for Frederik IV efter Den store Nordiske Krig, da vestmagterne 1720 garanterede de danske besiddelser ved sydgrænsen, mens de østdanske landskaber blev afskrevet. At det heldige udfald nok så meget skyldtes, at Peter den Stores reformer af et svækket Rusland havde skabt Østersøområdet nye stormagt, er et ikke uvæsentligt perspektiv, for denne allierede havde ikke stået til rådighed for Christian V, enevældens første salvede konge.

I et nyt styre, så afhængig af monarkens personlige egenskaber, måtte et tronskifte uvægerligt fremkalde politiske spekulationer. Ingen har vidst dette bedre end Frederik III, hvis politiske kendetegn netop havde været at lade tiden arbejde for sig. Det undrer derfor ikke, at denne kræsne kender igangsatte udførelsen af *ceremonialia*, der kunne danne en værdig ramme om sønnens salving, nemlig tronen af narhvaltand og sølvløverne, modelleret på det gamle testaments beskrivelse af kong Salomons trone i Jerusalem.¹ En med den tvungne kirkegang naturlig parallel mellem visdommens herre og samfundets overhoved, og ejheller uden fortilfælde i dansk tradition, for da Hamborg 1603 aflagde ed til Christian IV, ankom han til den påfølgende ringrending på en solvogn, siddende på en trone med to løver »wie König Salomonis Stuel«.² Og fra Frederik III's uventede død 9.2 1670 til Christian V's salving 7.6 1671 har der været tilstrækkelig tid til at følge faderens forarbejde op.³ I det følgende skal omtales nogle ordenstegn og majestætsportrætter på Rosenborg, der vidner om de tanker og valg, som den nye 24-årige konge og hans rådgivere må have været igennem, og som belyser en genbrug af kongens bedstefader, der fører frem til det 18. århundredes Christian IV-myte.

I modsætning til valgekongedømmets kroninger havde salvingen, hvor

¹ Gudmund Boesen: *Danmarks Riges Regalier*, 1986, 148-150. Andre fremstillinger af Salomons dom i kongehusets eje fra o. 1650: 1. P.P. Rubens' maleri, nu på Kunstmuseet jf. Steffen Heiberg (red.): *Christian IV og Europa*, 1988, nr. 1081 (Olaf Køster). Antagelig en gave til Frederik III 1648-50 fra Iosias Rantzau; indrammet til Frederiksborg af hofsnedker Hendrik Balche 1656 jf. RA Afregninger H 17b, XIV3 fol 1. 2. Et emailjeret håndspejl, signeret »M. Pingart«, arvet af Sophie Amalies datter, kurfyrstinde Anna Sophie af Sachsen og nu i Grünes Gewölbe, inv. III 38/1 jf. Joachim Menzhausen: *The Green Vaults*. Leipzig 1970, 95, og RA. Sophie Amalies bo. Guldsmedenes fordelingsliste nr. 44 samt prinsesse Wilhelmine Ernestines lod: »Ein kleiner Spiegel emaillet, hinten das Uhrtheil Salomons«. 3. To opsatser af forgyldt sølv med elfenbensrelieffer af Salomons dom og Dronningen af Saba, formentlig hamborgerarbejder 1650-75 og nævnt på Kiel slot 1807. Rosenborg vejledning 1990 nr. 2142. En medalje, slået omkring Christian V's salving 1671, spiller på kongens valgsprog »Pietate et Justitia« og viser ham knælende foran et brændende alter og som Salomon, der fælder dom, jf. Georg Galster: *Danske og Norske Medailler og Jetons*, 1936, nr. 205.

² »Insonderheit so ist der fünffte und letzte Wagen zumahl herrlich und köstlich gewesen / auff welchem gar hoch in der höhe / als auff einen Königlichen Pallast / eine grosse Sonne mit Gilden stralen von sich schiessent / künstlich zugerichtet / gestanden / In welcher der König mit einem Gilden Szepter in seiner rechten Hand / zwischen zwey Gildenen Lawen / als auff einem Stuel / wie König Salomonis Stuel gestalt gewesen / gesessen. Und ist der König / gleich wie man den Planeten Solem / gemeinlich abzumahlen pflaget / bekleidet gewesen / mit Gildenen Strahlen an seinem Haupt / in welchem Habit er auch nach dem Ringel gerennet.« Thobias Loncius: *Historischer Begrieff... Christian IV... Hamburg... Huldung*, Magdeburg 1604, fol. 14. Det kgl. Bibl. GKS 35, 196 4o.

³ 14.12 1670 betales hofsnedker Hans Balche for himlen, der skulle bæres over Christian V ved salvingen, 24. og 29.5 1671 et pakfoder til regalierne og for nye stænger til himlen. RA. Rtk. 216.279 Afregninger.

kongen mødte i kirken med kronen på hovedet, kun religiøs betydning, og til forskel fra kroningerne flyttedes ceremonien fra København til Frederiksborg slotskirke.⁴ Når styret kunne forbigå København, hvis indbyggere 1659 havde reddet dynastiet, må det skyldes, at hovedstaden frem for nogen havde profiteret af enevældens centraliseringsbestræbelser. Samtidig knyttede valget af Frederiksborg forbindelsen bagud til Christian IV og hans idealer fra velmagtsdagene, for som Hugo Johansen har vist, besynger slotskirken arvekongedømmet og monarkens ansvar for Gud alene. Ikke uden grund rækker sejrsgudinden Viktoria habsburgernes kejserkrone op til kongestolen.⁵ Salvingens Christian IV-genbrug er næppe tilfældig, for allerede i februar 1671 påbød en merkantilistisk spareforordning indførelsen af en egen dansk klædedragt »mit Wambsen von kurzen Schossen / doch auff eine sparsame Art / die man aus einem Bildniss Königs *Christiani IV.* entliehen.«⁶ Også i udsmykningen af den nye lukkede enevoldskrone træffes bedstefaderen, for kronens fornemste pryde er den »store kostelige safir«, oprindeligt en gave til Christian I 1474 og siden fælleseje mellem kongehuset og den gottorpske hertugslægt, indtil Christian IV købte gottorperne ud 1597. At Christian V lod det af bedstefaderen sikrede stamklenodie indsætte på enevældens symbol, over sin pande, vidner om identifikation.⁷

Ved kroningerne havde valgkongerne knyttet adelen til sig ved ridderlagning, også Frederik III, der 1648 udnævnte 32 til ridder af Elefantordenen. Senere tildelte han adskillige udlandske fyrster ordenen, som herved fik et mere eksklusivt præg.⁸ Som bemærket af den franske ambassadør Terlon kunne enevælden derfor have behov for en knapt så fornem orden til primært indenrigs brug, og det første tronskifte benyttedes da til indstiftelsen af Dannebrogordenen.⁹ Et genialt politisk

⁴ Boesen (note 1), 109 ff.

⁵ Hugo Johansen: »Regna Firmat Pietas. Eine Deutung der Baudekoration der Schlosskirche Christians IV. zu Frederiksborg«. *Hafnia, Copenhagen Papers in the History of Art*, 1974, 113 ff og 85. I denne forbindelse frister spørgsmålet, om der er en forbindelse mellem relieffet og den »DH Ao 1610 in prage« signerede tegning af Rudolf II's krone i Kobberstiksamlingen jf. Erik Fischer: »Eine Zeichnung der Krone Rudolfs II«. *Kunstmuseets Årsskrift* 1950, 74-78, og (Rudolf Distelberger:) *Prag um 1600*. Essen 1988, nr. 336.

⁶ Johannes Laverentzen. *Tagesregister... Christian des Fünften*, 1701, 53 samt Sigrid Flåmand Christensen: *Kongedragterne paa Rosenborg*, I, 1940, 104.

⁷ Jørgen Hein: »Frederik III's kroning og regaler«. *Historisk Tidsskrift* 90/1, 1990, 67 og 79-80.

⁸ Boesen (note 1), 56.

⁹ »Le Roi fait des contes et des barons a un ordre nouveau pour pouvoir en honorer ce qui le servent et les personnes de qualités, ne voulant plus donner celui de Elephant qu'a des Princes ou aux grandes de son royaume...«cette ordre qu'on nommera de la croix« jf. Hugo Terlons indberetning af 9.6 1671 i *Correspondance Politique. Le Danemark*, Vol. 16, fol. 272. Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Paris.

skaktræk, der identificerede enevælden med flaget og ligestillede Christian V med Valdemar Sejv, middelalderens største hærfører og lovgiver. Allerede i april 1671 fortæller den brandenborgske udsending, at der er forfærdiget »23 røde emaillerede Kors med et hvidt Kors i midten til Ridderne af den nye Orden, som Kongen vil indstifte«. ¹⁰ De blev dog ikke uddelt ved salvingen, men i oktober, dagen efter at dronningen var nedkommet med en kronprins, den senere Frederik IV, og dermed havde sikret arvefølgen. A.D.Jørgensen tilskrev Griffenfeld ideen, og han afbildes da også i Villum Worms 1677 udgivne værk, hvis formål var at føre videnskabeligt bevis for den af kongen genoplivede ordens ælde. ¹¹

Her skal der imidlertid argumenteres for, at et alternativ er indgået i overvejelserne: en genoplivelse af ordenen *Den væbnede Arm*, som Christian IV indstiftede efter sejren i Kalmarkrigen og 1616 uddelte til 12 adelsmænd, der havde udmærket sig i krigen. Det vides ikke, om det har været Christian IV's hensigt at lade Den væbnede Arm afløse elefantordenen, som Frederik II havde genoplivet 1581. Først 1633 og 1634 slog Christian IV riddere påny, og da kombineredes de to ordener, idet en væbnet arm optræder på elefantens dækken. Derefter synes ordenen at være gået i glemmebogen. Af de 12 oprindelige ordenstegn er 2 bevaret, begge dateret 1617, et på Rosenborg og et på Frederiksborg, sidstnævnte antagelig det, der blev skænket rigsadmiral Albret Skeel (fig. 1). ¹²

På Rosenborg findes imidlertid endnu 3 ordenstegn med en væbnet arm, alle af en anden og indbyrdes forskellig form og alle med såvel Christian IV's som Christian V's monogram (fig. 2). ¹³ De er af H.D.Schepelern blevet sat i forbindelse med den udvalgte prins Christian, der også førte monogrammet C5. Schepelerns argumentation bygger på, at den udvalgte prins ca. 1643 lod Albert Haelwegh udføre et stik efter Karel van Manders maleri af den danske prins Svend, hvis bedrifter og død i det hellige land 1097 er beskrevet i Torquato Tassos digt *Det befriede Jerusalem*, der udkom 1580. ¹⁴ Denne hypotese, en forudgående parallel til Griffenfelds lån af Dannebrog, må imidlertid vække skepsis. For det første fordi ordener var et regale, og Christian IV var næppe til sinds at dele blot en flig af magten med sin ældste søn, hvis politiske

¹⁰ J.A. Fridericia: »Uddrag af Relationer fra brandenborgske Afsendinge i Danmark i Aarene 1670-71«. *Danske Magazin*, 4. Rk., VI, 1886 (27.4 1671).

¹¹ A.D.Jørgensen: *Peter Schumacher Griffenfeld*. I, 1893, 400-402.

¹² Heiberg (note 1): kat.nr.563 (Jørgen Hein) og kat. nr.179 (Steffen Heiberg).

¹³ Inv.nr.3.116-118. Tilgået mellem 1731 og 1781, ifølge 1781 inventarets kontekst antagelig fra kongefamiliens privatbeholdninger.

¹⁴ H.D.Schepelern: »Sagntraditionernes betydning for udviklingen af de danske ridderordener«. *Kongelige Ordener*. Udstillingskatalog. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, 1980, 13-16.

anskuelser iøvrigt ikke synes at have været de samme som faderens i 1640'erne, da Haelwegh stak sit stik. For det andet ud fra en stilistisk analyse. Sammenlignes det originale ordenstegn med de 3 øvrige, er det første ypperligt juvelérarbejde og af en form, der giver liv til manierismens idealer om menneskeskikkelser med forlængede, slanke lemmer. Heroverfor står de tre sidste i en ringere håndværksmæssig udførelse og af en kort, plump form, der legemliggør barokkens svulmen. Alle har et skilt med et kronet C5. På de to danner det et mellemlid for ophængningskæderne og kranses af akantusløv i moden barok, mens den tredje arm på albuen har en oval, kranset af rosenslebne diamanter og med et spinkelt monogram, der er beslægtet med Lambert van Havens udkast til vævede tekstiler fra 1670'erne.¹⁵

Nu er barokkens indtog i dansk guldsmedekunst intet klarlagt kapitel, men armenes blå translucide emalje er anvendt som bundfarve på to kapsler med portrætminiaturer af Christian V og Charlotte Amalie, dateret 1672, samt på bagsiden af en signetring, her forhøjet med hvidt og nøjagtig samme lyserøde farve, der ses i kronen på skulderen på den af de tre arme, der er uden diamanter (fig. 3).¹⁶ Og ved skæbnens ironi er signetringens topas graveret med Dannebrogskors, salvingskård, sceptret og æblet samt unionens tre kroner. Dette motiv ses på kastemønter, udført til salvingen, og selve signetringen anvendte Christian V i seglet på breve til Griffenfeld.¹⁷ Mod salvingen peger ligeledes bagsiden på kapslen til den store ametyst, der blev indsat i tronstolens himmel på salvingsdagen og ellers opbevarede blandt regaliene. Atter mødes Christian V's monogram, i guld på en grund af translucid blå emalje og i en udformning, der leder tanken hen på Lambert van Haven (fig. 4). Vendes kapslen, ses et top- og bundblad med navnetræk i fint løv, alt i guld mod en grund af turkis emalje (fig. 5).¹⁸ Såvel dette mønster som den turkise emalje har paralleller, dels i to topaser, der er indfattet som dragtsmykker i kapsler med kongens monogram (fig. 6), dels i seletøjet på to elefanter, der i Rosenborgs 1696 inventar beskrives som »Tvende Modeller af Elefant=Ordenen med uægte Steene besatte« (fig. 7-8). De må derfor være udført før ordenens nye statutter fra 1679, der endeligt

¹⁵ Gengivet i Sigrud Flamaud Christensen (note 6), 127-131.

¹⁶ Miniaturerne: inv. 6.248 og 6.250, tilskrevet Louis Goullon jf. Torben Holck Colding: *Miniature- og Emaillemaleri i Danmark 1606-1850*, 1991, 40 nr. 81-82. Signetringen: inv. 6.333; tilgaaet efter 1696, i 1718 inventaret beskrevet som »Dannebrogs Vaaben i Topas«. Nævnt i 1696 inventaret, men udgaaet 1718 var »En stor rund Agat, deri udskaaren den Historie om Constantini Magni eller Dannebrogens Kors«.

¹⁷ Seglastrykkene og kastemønterne jf. Nils Bartholdy: »Dannebrogskorsets form og visionære baggrund«. *Heraldisk Tidsskrift*, 7, 64, 1991, 176-177.

¹⁸ Boesen (note 1), 150.

fastlagde elefantens udseende, den største elefant måske til salvingen 1671.¹⁹ Vi står således over for en række nærtbeslægtede guldsmedearbejder, som peger mod Frederik III's og Christian V's hofjuvelér Paul Kurtz, der udførte enevældens krone.²⁰ Sluttelig skal anføres et sent eksempel på brugen af Den væbnede Arm. I Rosenborgs skilderikammer hang 1696 en række miniature malerier, malet af Christian V's datter, prinsesse Sophie Hedevig. Heraf forestiller ét, signeret 1691, en allegori på Danske Lov, der ses under kongens valgsprog »Fromhed og Retfærdighed«, symboliseret ved Bibelen og ved Den væbnede Arm med sværd – og vægt (fig. 9).²¹

Vi kan komme den store bedstefader nærmere end armen. Under ordensniveau var majestætens portrætminiature et yndet nådestegn, med eller uden diamanter, alt efter gjort gerning og modtagerens sociale status. Belønningen blev gængs under Frederik III, og Christian V fulgte trop; alene de to emaljemalere Paul Prieur og Josias Barbette udførte henved 300 miniaturer af monarken.²² På Rosenborg findes desuden to ens, i guld støbte portrætrelieffer, begge tilgået i slutningen af 1700-tallet fra de kongelige privatbeholdninger af pretiosa (fig. 10).²³ Her afbildes den unge Christian V i imperatorkostume og allongeparyk, men med marelok. Den hårfletning, der havde været mode ved Ludvig XIII's hof fra ca. 1620 og som Christian IV havde holdt fast ved livet ud. Mens den udvalgte prins og Frederik III endnu lod sig afbilde med marelok i 1640'erne, vel for at understrege deres plads i arvefølgen, var hårløkken blevet en anakronisme på Christian V's tid og er her kun forklarlig som propaganda.²⁴ Antagelig er de to relieffer da rester af en serie, prototypen på en konkurrent til portrætminiaturen, der måtte vige, fordi miniaturen, og inden længe tabatièren, var moden i det store udland.

Guldrelieffernes marelok står dog ikke isoleret. Et udskåret trærelief fra 1675-1680 viser den modne Christian V. med hårløkken, omgivet af

¹⁹ Dragtsmykkerne: Inv. 6.285 og 6.321. Nævnt første gang i 1781 inventaret og efter konteksten at dømme antagelig tilkommet fra de kongelige privatbeholdninger. Elefanterne: inv. 6.293 og 6.254.

²⁰ Jørgen Hein: »Paul Kurtz. Danish Court Jeweller and his Workshop 1655-1676«. Antaget af *The Scandinavian Journal of Design History*.

²¹ Inv. 7.67; 1696 inv. 128.22.

²² Torben Holck Colding (note 16), 36-37, 44 ff. og 13ff.

²³ Inv. 6.267 og 6.271. Sidstnævnte tilgået Kunstkammeret fra dronning Sophie Magdalenes bo 1770 (Kk inv. 1775, c 599, 1,10), der indeholdt adskillige genstande, der kan føres tilbage til Christian V's dronning Charlotte Amalie. Førstnævnte afleveret til Kunstkammeret af Johan Bülow til Sanderumgård 1791 og i forvalteren Lorentz Spenglers manual indført som: »Christian der 5te in Gold mit einer Kette. Muthmaslich soll dieses als ein Gnaden Zeichen von Graf Griffenfeld getragen werden seyn«. Spenglers manual 1771, fol. 74.

²⁴ S. Flamand Christensen (note 6), 187.

militærtrofæer og elefanter med obelisker (fig. 11). Det tilgik først Kunstkammeret 1729 og kan også stamme fra privatsfæren, måske fra oprydningen ved ombygningen af København slot 1728 eller fra boet efter prins Carl 1729.²⁵

Heller ikke på officielle majestætsportrætter som medaljer og mønter savnes marelokken. Er kriteriet medaljekunsten, som Christian V efter solkongens forbillede ofrede store summer på, har Jeremias Hercules (1653-55 og 1664-89) signeret en medalje, der af kenderen Georg Galster er dateret 1672-75. Herpå bærer kongen marelok, mens bagsidens tredobbelte kronede navnetræk kan spille på unionsvåbenet. Samme monogram genfindes på bagsiden af Hercules's salvingsmedalje, hvis forside viser kongen med regalierne i en omskrift, der sammenfletter Christian V's og Christian IV's valgsprog; denne medalje er udført før 1673 (fig. 12).²⁶ I forskellig udformning forekommer marelokken endnu 4 gange, dels på en tapperhedsmedalje for landetaten og på en medalje med ukendt formål, begge udført af Christopher Schneider (1675-1689) ca. 1680, dels på en medalje, som Galster antager udført i anledning af inddragelsen af det gottorpske Slesvig 1684, og på en medalje, hvis monogram har lighed med mønters fra ca. 1687-90.²⁷ Ej heller har marelokken været forbeholdt den begrænsede kreds, der kom medaljer nær, for den forekommer også på betalingsmidler som speciedalere og slettedalere fra 1687-1690 (fig. 13).²⁸ Sammenholdes tidspunkterne, ses marelokken i tronskiftets programfase, som belønning under Den skånske Krig og i forbindelse med forsøget på at inkorporere Slesvig og stække Gottorperne i 1680'erne; marelokken anvendes så at sige som logo, som ved at erindre om ham, der gav sit øje i kampen for fædrelandet, kalder på offervilje og indvarsler en aktiv udenrigspolitik.

Resultaterne heraf stod ikke mål med anstrengelserne, hverken mod nord eller syd. 1690 måtte Christian V opgive inkorporationen af Slesvig og genindsætte Gottorperne i deres rettigheder. Nederlaget var en følge af det internationale pres, der fulgte på hans militære opmarch mod Hamborg 1689, da han krævede en hyldning i lighed med den, som hansestaden havde givet Christian IV 1603. Det var værdigheden som hertug af Holsten og Stormarn, der var den danske konges juridiske grundlag for at kræve overhøjhed over Hamborg. I 15. og 16. århundrede

²⁵ Per Hougaard: »Dansk pyramide- og obelisk-symbolik«. *Heraldisk Tidsskrift*. 5, 49-50 1986, 165. Tilgæet Kunstkammeret 1729, nævnt i inv. 1737, 742/441, solgt på auktion 1824 og tilgæet Rosenborg 1857. Bente Gundestrup takkes for henvisningen til Kunstkammerets tilgangsliste.

²⁶ Galster (note 1), nr. 94 og 95, 68-69.

²⁷ Galster, fig. 136 og 133, 88-90 samt fig. 215 og 217, 134-136.

²⁸ Holger Hede: *Danmarks og Norges Mønter*. 3 rev. udg. 1978, 66 nr. 88-89.

Fig.1. Den væbnede Arm, dateret 1617. Guld. Emalje. Taffelstene. 7,1 × 6,8 cm. Rosenborg.

Fig.2. Paul Kurtz: Prototyper til en påtænkt genoplivelse af Den væbnede Arm, 1670-71. Guld. Emalje. Taffel- og rosenstene. 10,8-9,4 × 7,8-7,3 cm. Rosenborg.

Fig.3. Paul Kurtz: To kapsler til miniaturer af Christian 5. og Charlotte Amalie, 1672, samt signetring med Dannebrogordenen, 1671. Guld. Emalje. Topas. 6,5 × 4,4 og 2,4 × 2,1 cm. Rosenborg.

Fig. 4. Paul Kurtz: Bagsiden af kapslen til den store ametyst, 1671. 8,2 × 6,5 cm. Rosenborg.

Fig. 5. Forsiden af fig. 4.

Fig. 6. Paul Kurtz: To dragtspænder, 1670-71. Topaser i emalje på guld. 4,6 × 3,5 og 2,9 × 2,3 cm. Rosenborg.

Fig.7. Paul Kurtz: Model til elefantordenen, 1670-76. Guld. Emalje. Uægte stene. 10 × 7,7 cm. Rosenborg.

Fig.8. Paul Kurtz: Model til elefantordenen, tårnet indrettet som fløjte og lugtedåse. Anvendt af Christian 5. på jagt. Guld. Emalje. Uægte stene. 8,2 × 5,3 cm. Rosenborg.

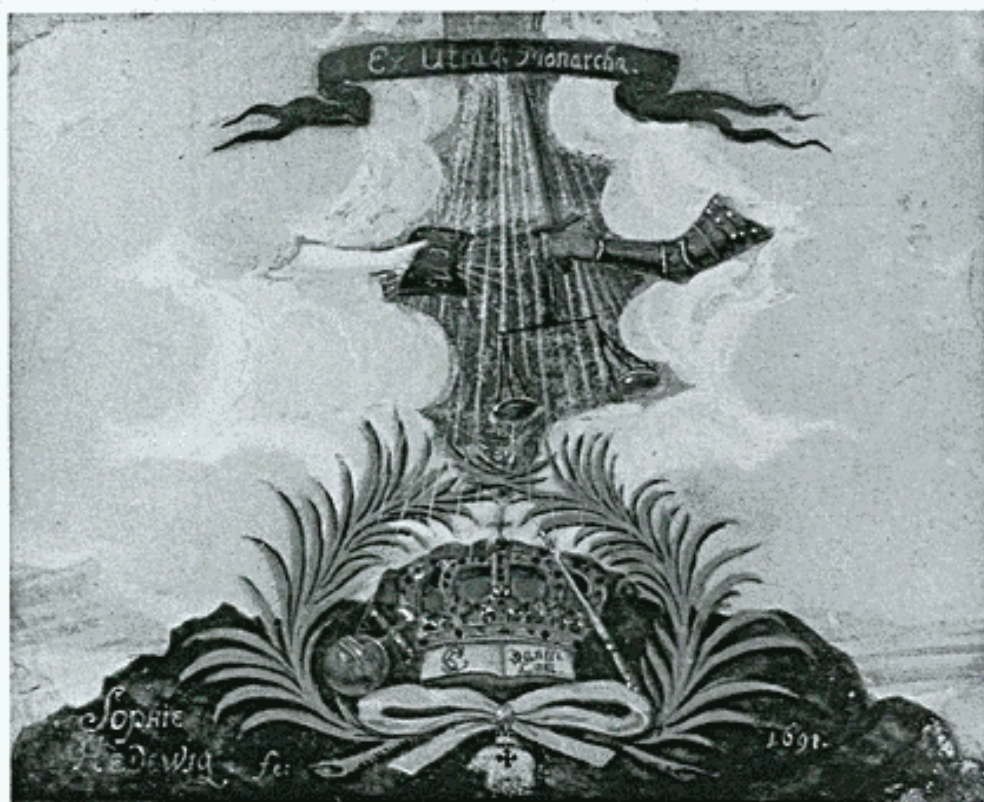

Fig.9. Prinsesse Sophie Hedevig: Gouache med allegori af Danske Lov, 1691. 11,3 × 13,5 cm. Rosenborg.

Fig.10. To portrætrelieffer af Christian V, 1670-71. Guld. 6 × 3,1 cm. Rosenborg.

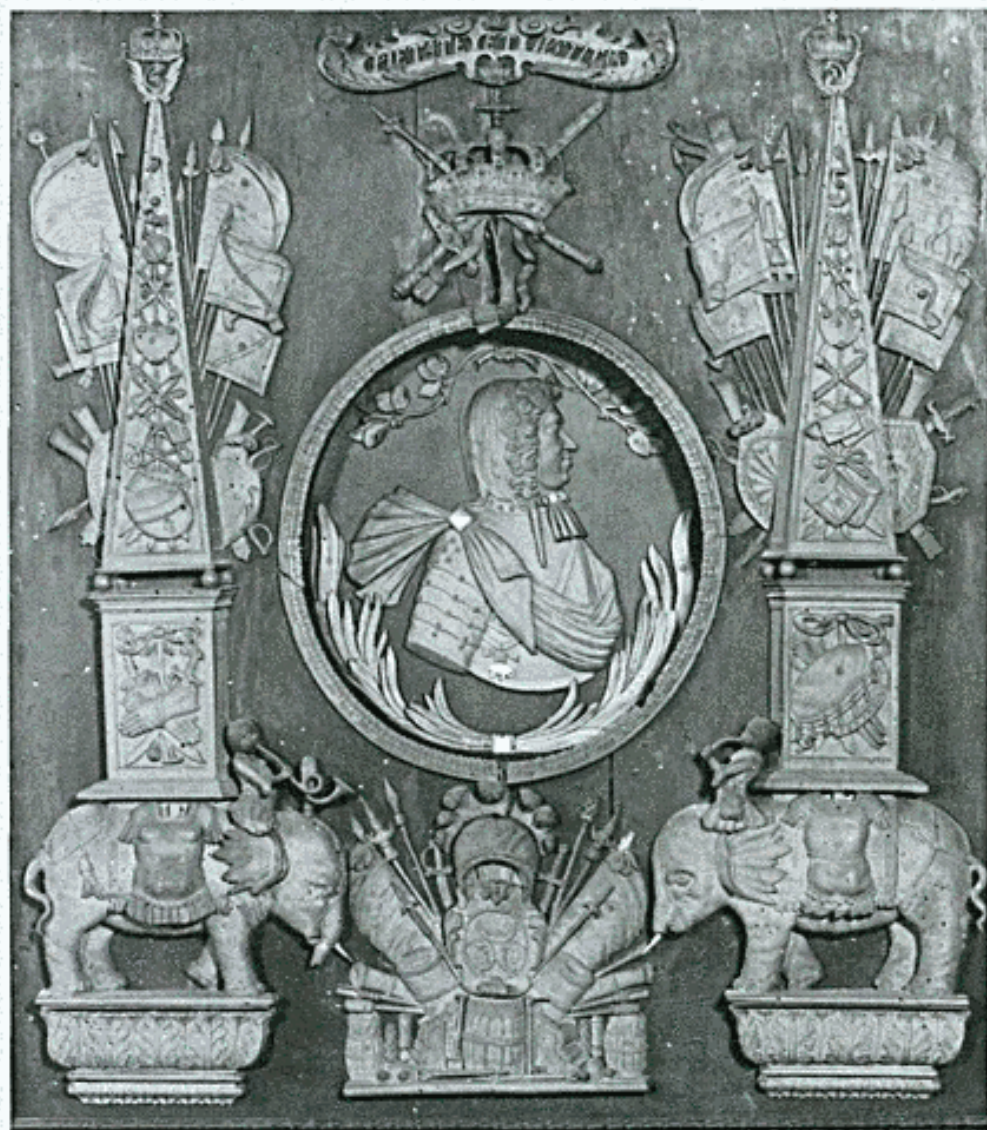

Fig.11. Porträtrelief af Christian 5. Buksbom. 45,3 × 39,8 cm. Rosenborg.

Fig.12. Christian V med marelok på en medalje, udført af Jeremias Hercules 1672-75, og salvingsmedaljen, udført før 1673. Den kgl. Mønt & Medaillesamling.

Fig.13. Christian V med marelok på krone og 2 mark, 1687-90. Den kgl. Mønt & Medaillesamling.

Fig.14. Heinrich Beust, Braunschweig, 1598: Christian 4. som ringrender. Forgylt sølv. H. 130/71,5 cm. Rosenborg.

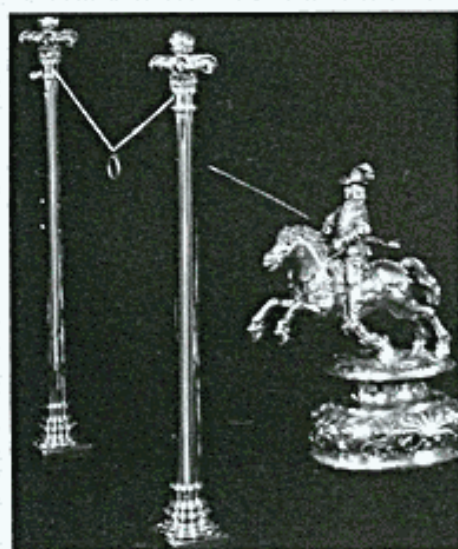

Fig.15. Jørgen Stichmand, ca.1654: Frederik 3. som ringrender. Forgylt sølv. H. 42,5/28,5 cm. Rosenborg.

Fig.16. Kander og bægge med hamborgske nøldebladsdalere. Sølv. H. 45,8/15,8 cm. Største lågbæger mærket IS for Jørgen Stichmand, ca. 1654.

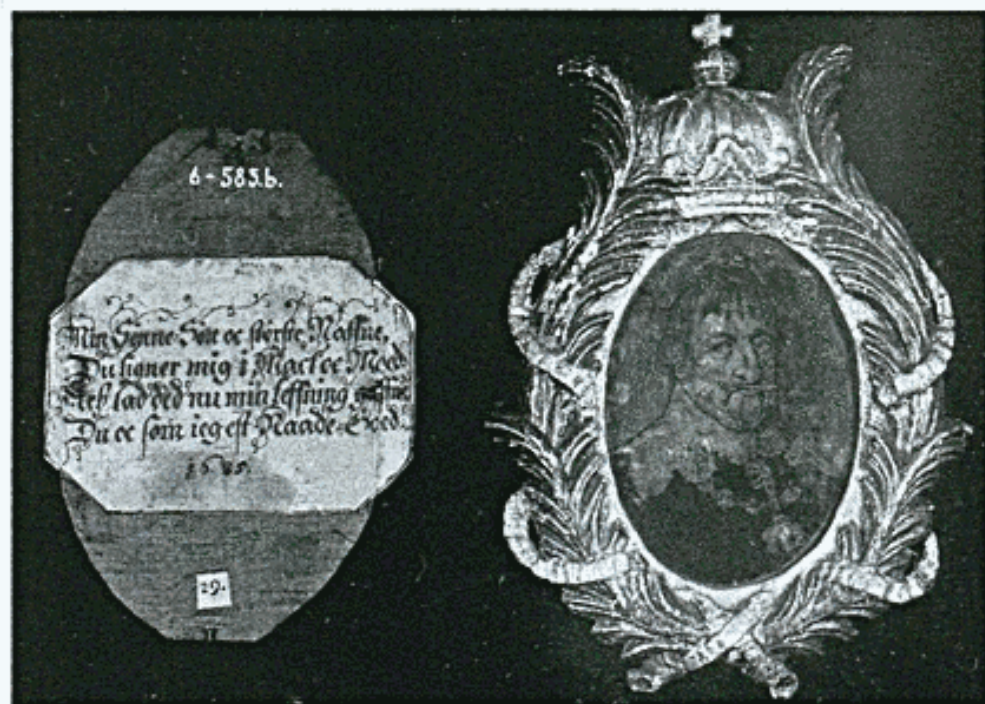

Fig.17. Leonora Christinas bønsskrift til Christian 5. 1685. 8,6 × 6,1 cm. Rosenborg.

havde hansestaden af og til søgt den danske konges støtte i det indre tyske spil og afgivet en formel, ikke-juridisk bindende hyldning, f. eks. til Christian III. Med handelsvejenes flytning mod vest fulgte imidlertid den velstand og selvstændighed, der overflødiggjorde den danske støtte og hyldningen blev et stridspunkt. Således undgik Hamborg at hylde Frederik II ved at forhale begivenheden til efter hans død, og kun Christian IV's magtfylde sikrede ham Hamborgs modstræbende hyldning 1603. Både Frederik III og Christian V tog forgæves kravet op, og deres politik satte sig spor i en række genstande, der fandtes på Kunstkammeret, enevældens forløber for et nationalmuseum.²⁹ I »Museum Regium«, den officielle, men delvise publikation af Kunstkammerets indhold, der udkom 1696 og i forøget udgave 1710, indledes Artificialkammeret af 3 genstande: 1. En statuette af Christian IV som ringrider (fig. 14). 2. En lignende af Frederik III (fig. 15). 3. En gruppe kander og bægre med hamborgske nældebladsdalere (fig. 16). I begge udgaver beskrives genstandene korrekt som: 1. udført til minde om kroningen i København 1596, 2. af Frederik III, 3. indsat med nældebladsdalere.³⁰ I Kunstkammerets inventar fra 1737 er oplysningerne imidlertid andre. Her optræder først statuetten af Frederik III, dernæst af Christian IV og så kander og bægre, de to sidstnævnte poster som gaver fra Hamborg ved hyldningen 1603. Da Christian IV-statuetten kan dateres ved indskrifter om ringrendingen ved hans kroning 1596, og da en af kanderne er stemplet med københavnermesteren Jørgen Stichmands mærke, er 1737-inventarets oplysninger ukorrekte.³¹ Interessant nok fortæller en hidtil ukendt og særdeles detaljeret rejseberetning fra 1670, at Christian IV-statuetten og to af bægrene er af »die Hamburger verehret«.³² Her møder vi antagelig den mundtlige omvisertradition på

²⁹ Hans-Dieter Loose (Udg.): *Hamburg. Geschichte der Stadt*. I. Hamborg 1982, 299 f.

³⁰ Holger Jacobæus: *Museum Regium*, 1696, fol. F 3 og Johannes Laverentzen: *Museum Regium*, 1710, fol. A 2-4.

³¹ Jf. Bente Gundestrup: *Det kongelige danske Kunstkammer 1737*, 1991, 744/15-17, 742/1, 744/18-25. Mogens Bencard: »Christian IV som ringrender« i: *Festskrift til Olaf Olsen*, 1988, 281-288. Jørgen Hein: »Löwe und Schwan. Der Dänische »Krönungspokal« als Geschichtszeugnis«. *Kunst & Antiquitäten*, 9, München 1991, 34-37. Der savnes en analyse af forholdet mellem Kunstkammerets inventarer og de to delvise »officielle« publikationer. Især 1710 udgaven af *Museum Regium*, der nemlig er udvidet med mønt- og medaljesamlingen, indeholder oplysninger om de kongelige kunstsamlinger, der synes korrekte. I enkelte tilfælde refereres til skatkammersamlingerne på Rosenborg, nærmest som et opvejsning af Kunstkammerets forholdsvist ringe indhold af kunsthåndværk i halvædelsten og bjergkrystal jf. *Museum Regium* 1710, II, Sec. III, nr. 58.

³² Hertug Albrecht af Sachsen-Gothas rejseberetning fra 1670 (nærværende forfatter agter at udgive et sammendrag). *Auctorium Rariorum*, 1699, fol. A I – A II. Det må ligeledes nævnes, at begge udgaver af *Museum Regium* anfører skelettet af den hest, som Christian IV red på ved indtoget i Hamborg 1603 jf. 1696 fol. 4 og 1710, I; sec. I, nr. 53.

Kunstkammeret, en af Københavns store seværdigheder, der blev den skrevne sandhed i 1737. Og måske har overgangen været glidende, for i tillægget til Museum Regium 1699-1703 og i den forøgede andenudgave fra 1710, da nederlaget over for Hamborg 1689 var på passende afstand, slutter beskrivelsen af Christian IV-statuetten med en omtale af den ringrending, der blev holdt til Christian IV's ære under hyldningen i Hamborg 1603. En propagandistisk sammenkædning af to begivenheder, som lader ane linjer frem til den af enevælden sanktionerede Christian IV-myte, der blev offentliggjort med Niels Slanges *Christian IV's Historie*, udgivet 1749, men begyndt allerede i Frederik IV's tid.³³

Måske overfortolkes der her. Men at Christian V følte sig mere i slægt med sin bedstefader end sin fader er uden for tvivl. Det gælder folkeligheden modsat det tilbagetrukne, den robuste fysik modsat den stuelærde, samt evnen til et bramfrit dansk.³⁴ Nok fuldenndes bygningen til Frederik III's kunstkammer og bibliotek, men det blev bedstefaderens slotte, Frederiksborg og Rosenborg, som sønnesønnen valgte til sin iscenesættelse, førstnævnte til salvingen og til ridderfesterne, sidstnævnte til uddelingen af Dannebrogordenen 1671 og 1684, til skatkammer og til fremvisning for de udenlandske diplomater under den private audiens, der til udlandets store forundring altid gik forud for den officielle på Københavns Slot.³⁵ Genbruget begrænsede sig heller ikke til eksisterende bygninger, men påvirkede også enevældens nye arkitektur. Som Mette Smed har argumenteret for, havde Vor Frelser Kirkes oprindelige spir betydelig lighed med Frederiksborgs slots, og kirkens grundplan og gotiserende ribbehvælv leder tanken hen på Christian IV's Trefoldighedskirke i Kristiansstad.³⁶

Måske er ovenstående blot eftertidens puslespil af manglende brikker. Men vi har et samtidigt vidne, der så det lidt fra oven. Hun havde gjort

³³ E. Ladewig Petersen: *Danmarks Historie*, 2, 1980, 554. I denne forbindelse ville det være interessant, om man nøjere kunne datere de folkelige gentagelser af Christian IV's syn på Rothenburg jf. Hugo Johannsen: »Den ydmyge konge. Omkring et tabt maleri fra Christian IV's bedekammer i Frederiksborg Slotskirke« i: *Kirkens bygning og brug*. Studier tilegnede Elna Møller, 1984, 127-154.

³⁴ Christian V's gøremål og sprog. Se hans dagbøger og dagsjournaler.

³⁵ Få uger efter salvingen på Frederiksborg stod enhjørningstronen på Rosenborg, der blev det slot, hvorpå Christian V ofrede de største summer jf. Jean Picard: *Voyage d'Uranienbourg*. Paris 1680, fol. 4 (af 24.8 1671): »qu'a en Rosenbourg ... il y a un trosne fait entièrement de ces sortes de cornes que l'on dit communement estre de Lycorne, & dont il y en a une dans le Tresor de Saint Denis en France«. Istandsættelser jf. Emil Marquard: *Kongelige Kammerregnskaber*, 1918, under slotsforvalterne Anders Madsen og Hans Eilersen Koch. Audienser jf. (note 9), *Memoires et Documents. Le Danemark*, vol 9, 127 og 135 ff.

³⁶ Mette Smed: »Vor Frelser Kirke på Christianshavn: Til ære for Gud og Christian den Femte« i: *Synligt og Usynligt*. Studier tilegnede Otto Norn, 1990, 201-216.

eftermælet til livsopgave og besad blodets kendskab til hvilke uskyldens strenge, der ville røre Christian V. Ordene er Leonora Christinas i Blåttårn, da hun lod sin faders åsyn gå i forbøn for sig: Mit barnebarn og største Navne, Du ligner mig i magt og mod, lad det og min levning gavne at også Du est Naadegod« (fig.17).³⁷

SUMMARY

Grandfather the Great: King Christian V and the Christian IV Myth

The present study examines artifacts, orders and medals commissioned by King Christian V which "borrowed" motifs from his grandfather, Christian IV. Significant examples of this were: 1) An idea in 1671 about restoring the 1616 order of the "Armed Arm" as an alternative to the Order of the Dannebrog. 2) The image of Christian V embellished with a pigtail like his grandfather's on tokens of favour, medals, coins and reliefs, especially during the Scania War and the attempts to annex Schleswig. 3) The statues of Christian IV and Frederik III on horseback, which were spuriously claimed to support Danish suzerainty over Hamburg by the custodians of the Cabinet of Curiosities, one of Copenhagen's most illustrious attractions. The author argues that Christian V's revival of his grandfather's person and objectives led to the formation of the Christian IV myth of the eighteenth century.

Translated by MICHAEL WOLFE

³⁷ Inv. 6.586 jf. B. Gundestrup (note 31), 796/765.